

УДК 347.1

А. Катренко,аспірант кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ІНТЕРЕС У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СТВОРЕННЯМ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Необхідність дослідження категорії «інтерес» пояснюється тим, що інтерес відіграє провідну роль у виникненні, зміні та припиненні цивільних правовідносин. У деяких випадках у законі безпосередньо міститься посилання на інтерес. Наприклад, у ч. 2 ст. 15 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) передбачено, що «кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства». Категорія «інтересу» неодноразово досліджувалася як у літературі із загальної теорії права, так і в галузевій літературі, зокрема в цивільному праві України, однак, незважаючи на це, вона потребує подальшого розроблення.

Метою дослідження є встановлення особливостей поняття «інтерес» у недоговірних зобов'язаннях, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Теоретичною основою дослідження є праці таких вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі цивільного права, як С. Алексєєв, Ю. Бисага, І. Венедіктова, О. Вінник, В. Грибанов, Р. Гукасян, І. Дзера, А. Дрішлюк, А. Запорожець, О. Марцеляк, Р. Ієринг, О. Іоффе, Д. Керімов, О. Кімов, Н. Кляус, М. Коркунов, О. Малько, С. Михайлов, М. Першин, З. Ромовська, О. Скакун, В. Серьогін, Ю. Тихомиров, Н. Улаєва, К. Ушинський, А. Хакімулін, О. Харитонов, О. Чепис, Д. Чечот, Я. Шевченко, Г. Шершеневич, С. Шимон, О. Юрченко, та інших.

Грунтовні дослідження теоретичного характеру стосовно категорії «інтерес» уже зроблені іншими авторами [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Однак дослідження категорії «інтерес у недоговірних зобов'язаннях майже не проводилися, зокрема в зобов'язаннях, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Визначення поняття зобов'язань, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, ЦК України не дає. У ст. ст. 1163–1165 ЦК України передбачена як можливість усунення вже створеної небезпеки, так і заборони діяльності, що створює небезпеку заподіяння шкоди в майбутньому, а також встановлюється відповідальність за шкоду, завдану внаслідок створення такої небезпеки та її неусунення.

У зарубіжній цивілістичній літературі зазначені зобов'язання нерідко пропонується характеризувати так: через зобов'язання, що виникло з небезпеки заподіяння шкоди в майбутньому, зокрема внаслідок експлуатації підприємства, споруди або іншої виробничої діяльності, особа, що її здійснює або має намір здійснювати (можливий заподіювач шкоди), зобов'язана призупинити або припинити відповідну діяльність, а особи, для яких існує небезпека заподіяння їм шкоди в майбутньому, мають право вимагати через суд призупинення або припинення зазначеної діяльності [8, с. 383].

Із запропонованого визначення можна зробити висновок, що фактично йдеться про можливість виникнення зобов'язань між особою, інтересам якої загрожує небезпека (власник блага, зацікавлена особа), та особою, що таку небезпеку створює.

У цивільному законодавстві України неодмінною умовою й ознакою зазначених зобов'язань є наявність створення загрози цивільним правам та охоронюваним законом інтересам фізичної або юридичної особи.

Суб'єктами зобов'язань, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Таке визначення суб'єктів зобов'язань, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, тягне наявність певних особливостей визначеного об'єкта, яким може бути створена загроза. Зокрема, якщо зацікавленою у збереженні своїх прав та інтересів стороною є фізична особа, то може йтися про створення (а відтак – і вимогу про усунення) загрози її життю, здоров'ю або майну. Якщо ж зацікавленим у відсутності загрози його правам та інтересам суб'єктом є особа юридична, то, відповідно, може йтися лише про створення та вимогу про усунення загрози заподіяння шкоди майну останньої.

По-перше, зупинимося на характеристиці таких особистих немайнових благ фізичної особи, як життя та здоров'я. Вказані поняття є досить дослідженими: у контексті дослідження більш загальної проблеми особистих немайнових прав фізичної особи [9] або у зв'язку з дослідженням зобов'язань, що виникають унаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи [10; 11, с. 35–50]. Тому для цілей дослідження більш важливим є встановлення моменту початку та закінчення життя людини, оскільки рятування фізичної особи можливе лише після того, коли вона визнається живою: якщо життя ще немає, то й ставити питання

про наслідки рятування життя, а тим більше – про рятування здоров'я, немає підстав.

Пристаючи до розгляду цього питання, варто звернути увагу на те, що в науковій юридичній літературі основна увага дослідників зосереджена не стільки на встановленні моментів початку та закінчення життя, скільки на визначенні моменту виникнення у фізичної особи права на життя та моменту припинення такого права.

За зазначеного підходу проблема значною мірою зводиться до встановлення моменту початку та припинення правоздатності фізичної особи, оскільки право на життя розглядається як складовий елемент останньої.

У такому контексті деякі автори відкидають можливість виникнення права на життя з моменту зачаття, оскільки воно як елемент загальної цивільної правоздатності фізичної особи виникає в особи з моменту народження (ч. 2 ст. 25 ЦК України). Це цілком логічно, оскільки подальша вказівка законодавця на те, що в окремих випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини (абз. 2 ч. 2 ст. 25 ЦК України) знову-таки свідчить тільки про те, що інтереси ненародженої дитини не цілком сумісні із самостійною правовою категорією «особисте немайнове право».

Правильність цієї позиції, на їхню думку, підтверджується позицією законодавців в інших нормативно-правових актах, зокрема у ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства», де зазначається, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я». Звідси випливає висновок, що право на життя виникає у фізичної особи тільки в момент народження.

У цьому контексті варто звернути увагу на преамбулу Конвенції про права дитини (прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р.), відповідно до якої

держави-учасники Конвенції, зокрема Україна, беруть до уваги, що «дитина через її фізичну та розумову незрілість має потребу в належному правовому захисті як до, так і після народження».

Далі зазначимо, що в контексті права, встановленого ст. 1162 ЦК України, під «майном» мається на увазі узагальнююче поняття, яким позначається вся сукупність матеріальних благ та обтяжень, котрі можуть бути об'єктом цивільних правовідносин [12, с. 231].

Відповідно до ст. 1165 ЦК України шкода, завдана внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, відшкодовується відповідно до положень гл. 82 ЦК України.

Ч. 1 ст. 1195 ЦК України містить загальні підстави відшкодування шкоди, завданої здоров'ю фізичної особи внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я. Специфіка шкоди, яка завдана здоров'ю, полягає в тому, що вона не може бути відшкодована в натурі та оцінена в грошовому еквіваленті. Отже, об'єктом відшкодування буде не зазначена шкода, а лише майнові втрати, яких зазнала фізична особа внаслідок завдання цієї шкоди. До таких втрат законодавець зараховує а) заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності; б) додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо.

Однак цей перелік є орієнтовним і у разі, коли потерпілий поніс ще й інші втрати, які пов'язані з відповідним ушкодженням здоров'я, то він має право вимагати і їх відшкодування. Також потрібно зазначити, що у разі завдання ушкодження здоров'ю фізичної особи, вона має право на відшкодування моральної шкоди, що завдана таким ушкодженням (ст. 1168 ЦК України).

Відповідно до цієї норми під час визначення розміру заробітку (доходу), який втрачений потерпілим внаслідок

втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, важливу роль відіграє той факт, чи перебуває особа у трудових відносинах. Наприклад, якщо каліцтво чи інше ушкодження здоров'я було завдане особі, яка працювала за трудовим договором, то розмір втраченого заробітку (доходу), що підлягає відшкодуванню, визначається у відсотках від середнього місячного заробітку (доходу), який потерпілий мав до каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, з урахуванням ступеня втрати потерпілим професійної працездатності, а за її відсутності – загальної працездатності.

У разі, коли потерпілий на момент завдання йому шкоди не працював, його середньомісячний заробіток (дохід) обчислюється за його бажанням або з огляду на його заробіток до звільнення, або з огляду на звичайний розмір заробітної плати працівника його кваліфікації в цій місцевості. При цьому загальний розмір відшкодування для цієї категорії осіб визначається з огляду на розмір мінімальної заробітної плати (ч. 2 ст. 1195 ЦК України).

Ч. 3 ст. 1197 ЦК України закріплює обов'язок відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичної особи, яка в момент завдання шкоди не працювала. Наприклад, розмір майнових втрат, що зазнала фізична особа внаслідок завдання цієї шкоди, законодавець визначає з огляду на розмір мінімальної заробітної плати.

Певну специфіку має обрахування середньомісячного доходу фізичної особи-підприємця, втраченого ним внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я.

Відповідно до ч. 1 ст. 1198 ЦК України розмір доходу фізичної особи-підприємця визначається з її річного доходу, одержаного в попередньому господарському році, поділеного на дванадцять. Проте якщо ця особа отримувала дохід менш як дванадцять місяців, то розмір її втраченого доходу визначається шляхом визначення сукупної суми доходу за відповідну кількість місяців.

Правила ч. 2 ст. 1198 ЦК України закріплюють, що розмір доходу від підприємницької діяльності, втраченого фізичною особою-підприємцем внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, визначається на підставі даних органу державної податкової служби. Важливою гарантією захисту інтересів потерпілого є й те, що розмір доходу, втраченого фізичною особою-підприємцем унаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, обчислюється з огляду на розмір доходу, який він мав до каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, у сумах, нарахованих до виходу податків.

Ці правила поширюються й на випадки завдання шкоди фізичній особі, яка самостійно забезпечує себе роботою (адвокат, особа, що зайнята творчою діяльністю тощо). Тобто розмір її втраченого доходу внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, що підлягає відшкодуванню, визначається з річного доходу, одержаного в попередньому господарському році та поділеного на дванадцять. А якщо ці особи отримували дохід менш як дванадцять місяців – то шляхом визначення співвідношення сукупної суми доходу та відповідної кількості місяців.

Обсяг відшкодування шкоди, завданої малолітній або неповнолітній особі, у частці відшкодування втраченого потерпілим заробітку (доходу) неможливо встановити з огляду на загальні критерії ст. 1195 ЦК України, оскільки малолітні та неповнолітні особи належать до категорії непрацездатних осіб, зокрема малолітні віком до 14 років є абсолютно непрацездатні, а неповнолітні віком від 14 до 18 років – відносно непрацездатні. Тому законодавець по-різному підходить до визначення обсягу відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, залежно від відповідної вікової категорії, до якої належить потерпілий у момент завдання шкоди.

Відповідно до ч. 1 ст. 1199 ЦК України малолітньому потерпілому відшко-

вуються лише витрати, завдані ушкодженням здоров'я, а саме: на його лікування, протезування, постійний догляд, посилене харчування тощо. У разі, коли каліцтво чи інше ушкодження здоров'я завдано малолітньому, то про відшкодування втраченого заробітку (доходу) не може йтися, оскільки ця особа не може мати певного заробітку, і їй можуть бути відшкодовані тільки додаткові витрати. Отже, відповідальність за шкоду, завдану ушкодженням здоров'я малолітньої особи, настає на загальних підставах, передбачених ст. ст. 1166, 1172, 1195 ЦК України.

Спеціальною підставою для наступної зміни розміру відшкодування є досягнення малолітньою особою 14 років (учнем – 18 років), оскільки така особа вже має право реалізувати свої здібності до праці та може мати власний заробіток. Тому в п. 2 ч. 1 ст. 1199 ЦК України передбачена можливість відшкодування шкоди, пов'язаної із втратою або зменшенням його працездатності, зважаючи на розмір встановленої законом мінімальної заробітної плати, оскільки припускається, що такі особи до моменту нещасного випадку не мали спеціальності або кваліфікації [13, с. 556–557].

По-іншому питання вирішуватиметься у разі, коли потерпілою особою буде неповнолітня особа, яка на момент ушкодження здоров'я мала заробіток. У цьому разі завдана шкода має бути відшкодована їй з огляду на розмір її заробітку (ч. 2 ст. 1199 ЦК України). Важливою гарантією захисту інтересів потерпілого-неповнолітнього, відповідно до цієї статті, є відшкодування завданої шкоди з огляду на розмір його заробітку, але не нижче від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати.

Принцип збільшення розміру відшкодування шкоди малолітньому або неповнолітньому потерпілому після початку трудової діяльності закріплений у ч. 3 ст. 1199 ЦК України. Наприклад, потерпілий після початку трудової діяльності відповідно до

одержаної кваліфікації має право вимагати збільшення розміру відшкодування шкоди, пов'язаної із зменшенням його професійної працездатності внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я. При цьому форма оплати потерпілого визначається з огляду на розмір заробітної плати працівників його кваліфікації, але не нижче від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати.

Крім того, ч. 4 ст. 1199 ЦК України закріплює нову гарантію захисту інтересів потерпілого. Йдеться про потерпілого, який не має професійної кваліфікації та після досягнення повноліття продовжує залишатися непрацездатним внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, завданого йому до повноліття. Він має право вимагати відшкодування шкоди в обсязі не нижче від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати [14, с. 125–126].

Порядок відшкодування шкоди, що виникла внаслідок неусунення загрози, створеної життю, здоров'ю, майну фізичної особи, завданій каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого, згідно зі ст. 1202 ЦК України здійснюється щомісячними платежами. Відшкодування щомісячними платежами відповідає інтересам потерпілого, для якого виплати сум на відшкодування шкоди може виявитися головним джерелом існування.

Як здається, саме міркуваннями максимального врахування інтересів потерпілого пояснюється і правило, встановлене в абз. 2 ч. 1 ст. 1202 ЦК України, згідно з яким за наявності обставин, які мають істотне значення, та з урахуванням матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, сума відшкодування може бути виплачена одноразово, але не більш як за три роки наперед. Для здійснення відшкодування одноразово необхідна наявність таких умов: а) таке рішення може прийняти тільки суд; б) суд задовольняє таку вимогу

тільки за наявності обставин, які мають істотне значення (наприклад, поїздка боржника за кордон на постійне місце проживання або на тривалий строк; скрутне матеріальне положення потерпілого, який має на утримання дітей і потребує одержання одноразової суми для покриття необхідних витрат тощо). Крім того, іноді вказують на таку обставину, як те, що матеріальне становище фізичної або юридичної особи, яка завдала шкоди, забезпечує можливість виплати такого відшкодування. Суд може врахувати також зацікавленість відповідача у виплаті грошової суми одноразово та з'ясувати намір відповідача щодо перспективи одержання разового відшкодування.

Висновки. Отже, інтереси в зобов'язаннях, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, підлягають захисту шляхом встановлення імперативних норм про відшкодування шкоди, завданій каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Ключові слова: інтерес, цивільний інтерес, цивільне право, суспільні відносини, недоговірні зобов'язання, делікти, зобов'язання, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

У статті досліджується правова природа поняття «інтерес» та його значення у недоговірних зобов'язаннях. Визначено, що інтереси в зобов'язаннях, які виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, підлягають захисту шляхом встановлення імперативних норм про відшкодування шкоди, завданій каліцтвом, іншим ушкодженням

ням здоров'я або смертю фізичної особи, внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

В статті досліджується правова природа поняття «інтерес» і його значення в недоговорних обов'язках. Сделан вывод, что интересы в обязательствах, возникающих в связи с созданием угрозы жизни, здоровью, имуществу физического лица или имуществу юридического лица, подлежат защите путем установления императивных норм о возмещении вреда, причиненного увечьем, другим повреждением здоровья или смертью физического лица в результате устранения угрозы жизни, здоровью, имуществу физического лица или имуществу юридического лица.

The article investigates the legal nature of the concept of «interest» and its significance in non-contractual obligations. It has been determined that interests in obligations arising in connection with the creation of a threat to life, health, property of a physical person or property of a juristic person are protected by the establishment of mandatory rules on compensation of damage caused by an injury, other damage to health or the death of a physical person, as a result of the elimination of the threat to life, health, property of a physical person or property of a juristic person.

Література

1. Цивільний кодекс України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Грибанов В.П. Интерес в гражданском праве. Осуществление и защита гражданских прав. М., 2000.
3. Венедіктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві:

дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2013. 430 с.

4. Винник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. К., 2003.

5. Ткачук А.Л., Дрішлюк А.І. Цивільно-правовий захист охоронюваних законом інтересів. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 23.

6. Малько А.В., Субочев В.В. Законные интересы как правовая категория. СПб., 2004.

7. Харитонов Є.О. Категорія інтересу в цивільному праві України. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), Ю.М. Оборотов (заст. голов. ред.), Л.Р. Біла (відп. секр.) та ін.; ОНЮА. Одеса: «Юрид. л-ра», 2005. Вип. 25.

8. Гражданское право: в 2 т. Т. 2. Полумом 2: Ученик / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство БЕК, 2000.

9. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ: Б.в., 2007. 41 с.

10. Габриадзе М.Р. Зобов'язання, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, у цивільному законодавстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2007. 20 с.

11. Чернат В.А. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи: дисс. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005.

12. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право Украины: учебник. Х.: ООО «Одиссей», 2004.

13. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: «Юрінком Інтер», 2002.

14. Русу С.Д. Делікти в цивільному праві України: навчальний посібник. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2001.